

Research in Curriculum Planning

Vol 10, No 10 (continus 37)

Summer 2013, Pages 136-154

Responsiveness Rates of Religion and Life curriculum to Social and Emotional Needs of High School Students

Reza Ali Nowrozi, Somayeh Sayyadi Shahraki, Mohammad Reza Moradi

¹Assistant Professor, Educational Sciences Department, University of Isfahan, Isfahan, Iran

²MA, Curriculum Planning, Payam Noor University, Isfahan, Iran

³MA, Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Abstract

The purpose of this paper was analyzing the content of religious books and revealing the strengths and weaknesses of the curriculum in terms of fitting with the social and emotional needs of the learners. In this study, all three religions and life books of high school were considered and by using content analysis, books on two major components of social and emotional needs and 35 sub-components individually for each subject as the unit of analysis were considered. According to the obtained findings, the highest frequency was related to the third-grade textbook of faith and life with 387 cases. Among these, the highest frequency component was in addressing the family and marriage with 20.91% and the lowest component were in education of spirit trust, expression of social relations and etiquette, dealing with marriage and family, explanation of moral corruption and explaining the instinctive needs with 0.258 percent. There were 340 frequencies in the second-grade textbook of religion and life and among them, the highest frequency components was related to explaining the death and resurrection with 20.91% and the lowest frequency was related to explanation of respecting the rights of others and explaining the need for religion and the divine messages with about 0.227%. The third-grade textbook was addressed social and emotional needs more than the other books, but in general, all of the books were addressing the social and emotional needs at a lower level. Therefore, it is necessary to revise the textbooks to meet the social and emotional needs.

Keywords: Religion, Religion and life books, Emotional needs, Social needs.

پژوهش در برنامه‌ریزی درسی

سال دهم، دوره دوم، شماره ۱۰ (پیاپی ۳۷)

تابستان ۱۳۹۲، صفحات ۱۵۴ - ۱۳۶

میزان پاسخ‌گویی محتوای برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه به نیازهای اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان

رضاعلی نوروزی^{*}، سمیه صیادی شهرکی، محمدرضا مرادی

^۱استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

^۲کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه پیام نور، اصفهان، ایران

^۳کارشناسی ارشد روان‌شناسی و آموزش کودکان با نیازهای خاص، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

چکیده

هدف مقاله حاضر، تحلیل محتوای کتب دین و زندگی دوره متوسطه جهت آشکار شدن نقاط ضعف و قوت برنامه از منظر تناسب با نیازهای اجتماعی و عاطفی فراگیران بود. در این پژوهش کتب دین و زندگی دوره دبیرستان مورد بررسی قرار گرفت و با استفاده از روش تحلیل محتوای کمی بر اساس فرم چک لیست محتوا کتب در دو مؤلفه اصلی نیازهای اجتماعی و عاطفی و ۳۵ مؤلفه فرعی که بر اساس طبقه‌بندی‌های نظری صاحب نظران حوزه تربیتی، مقالات و کتب راهنمای درسی تهیه و پس از تأیید استادان، نهایی شد. سپس به صورت جداگانه هر درس به عنوان واحد تحلیل در نظر گرفته شد. با توجه به یافته‌های به دست آمده، بیشترین فراوانی متعلق به کتاب دین و زندگی سوم متوسطه با ۳۸۷ فراوانی بوده است که بیشترین تکرار در مؤلفه پرداختن به خانواده و ازدواج با ۲۰/۹۱ درصد و کمترین آن در مؤلفه‌های پرورش روحیه توکل، استدلال ممانعت از بزهکاری جوانان، بیان چگونگی رابطه با جنس مخالف، نیاز به هستی‌شناسی و تبیین استقلال با ۰/۲۵۸ درصد نشان داده شد. کتب دین و زندگی اول متوسطه ۳۳۹ فراوانی که بیشترین فراوانی در مؤلفه نیاز به تفکر و تعقل ۱۸/۸۷ درصد و کمترین آن در مؤلفه‌های پرورش روحیه توکل، بیان روابط اجتماعی و آداب معاشرت، پرداختن به خانواده و ازدواج، تبیین فساد اخلاقی و تبیین نیازهای غریزی ۰/۲۹۴ درصد بود و کتاب دین و زندگی دوم متوسطه ۳۴۰ فراوانی که بیشترین فراوانی در مؤلفه تبیین مرگ، معاد و توشه آخرت ۲۰/۹۱ درصد و کمترین فراوانی و توجه به مؤلفه‌های تبیین احترام به حقوق دیگران و تبیین نیاز به دین و پیام الهی حدود ۰/۲۲۷ درصد بود. کتاب دین و زندگی سوم متوسطه بیشتر از کتب دیگر به نیازهای اجتماعی و عاطفی پرداخته است ولی به طور کلی تمام کتب از نظر پرداختن به نیازهای اجتماعی و عاطفی در سطح پایینی بودند. بنابراین نیاز به تجدید نظر با توجه به پاسخ‌گویی به نیازهای عاطفی و اجتماعی کاملاً احساس می‌شود.

واژگان کلیدی: دین، کتابهای دین و زندگی، نیازهای عاطفی، نیازهای اجتماعی

* نویسنده مسؤول: رضاعلی نوروزی nowrozi.r@gmail.com

مقدمه

شهری و فروپاشی شبکه‌ای سنتی همسایگی و ... از جمله زمینه‌های اصلی هستند که شرایط جدیدی را پیش روی جوانان قرار داده T موجبات گرایش روانی و ذهنی آنها به موضوعات و مسائل فرا محلی و فرا ملی را فراهم آورده‌اند. جوانان امروزی، به عنوان اولین نسل آشنا با رایانه و فناوری‌های نوین ارتباطی، توانایی استفاده از طیف نسبتاً وسیعی از نرم‌افزارهای رایانه‌ای را دارند. این تحولات تکنولوژیک، ذوق، سلیقه، نیاز ارتباطی و نحوه گذران اوقات فراغت جوانان را تحت تأثیر قرار داده است (ذکائی، ۱۳۸۲).

از نظر کافمن (Kavfman, 1979) نیاز، به موقعیتی دلالت دارد که در آن وضع موجود یا فعلی با وضعیت مطلوب فاصله دارد. به زعم وی وضعیت مطلوب یا مورد نظر در برگیرنده ی ایده‌آل‌ها، هنجارها، ترجیحات، انتظارات و ادراکات مختلف درباره آنچه باید باشد، است. عمده نظریه‌هایی که پیرامون تدوین گزاره‌های نیازهای اجتماعی و عاطفی در تدوین مقوله‌های تحلیل محتوا کمک کردند، نظریه‌های جامعه‌شناسی روان‌شناسی و اهداف اجتماعی تدوین شده در نظام آموزش کشور است که در ادامه به تفکیک به شرح برخی از آنها می‌پردازیم. در میان جامعه‌شناسان، کرچ (Krech)، کراچفلید (Krachflyd) و بلاکی (Blaky) نیازهای همبستگی با دیگران و نوع دوستی (کرچ و همکاران، ۱۳۷۷) وایت (White) نیازهای تعلق و دوستی، عدالت و استقلال و وابستگی (وایت، ۱۹۶۹). زوپ (Zup) نیازهای امنیت، هستی‌شناختی و اعتماد مورد تأیید واقع شدن و آزادی (رحیمی نیک، ۱۳۷۴) و گیدنز (Gydenz) نیازهای امنیت هستی‌شناختی و اعتماد را به عنوان مهمترین نیازهای اجتماعی برشمرده‌اند (۱۳۸۰).

از نظر مؤلفان و تدوین کنندگان برنامه درسی، اهداف اجتماعی عبارتند از: ۱) پرورش روحیه پاسداری و قداست روابط خانواده بر پایه حقوق اسلامی، ۲) پرورش روحیه تحقق بخشیدن به قسط اسلامی و پاسداری از آن، ۳) پرورش روحیه برادری و تعاون و همبستگی ملی و فرهنگی، ۴) پرورش روحیه امر به معروف و نهی از منکر به عنوان وظیفه‌ای همگانی، ۵) پرورش روحیه احترام به قوانین و التزامات آن، ۶) پرورش روحیه نظم در روابط اجتماعی و فردی، ۷) پرورش روحیه مسؤولیت‌پذیری و مشارکت در

باورهای دینی و مذهبی از احکام الهی سرچشمه می‌گیرد که تأثیرات فردی و اجتماعی ویژه‌ای در مقاطع مختلف زندگی افراد دارد. گرایش معتقدانه و آگاهانه دانش‌آموز نسبت به فلسفه دین و وجود احکام الهی و متناسب بودن آن با نیازهای اجتماعی و عاطفی وی به درک این باورها و درونی کردن ارزش‌های دینی کمک می‌کند. با توجه به فضای تکنولوژی و تغییرات سریع، دانش‌آموزان هر روز بیشتر با ارزش‌های متنوع و متفاوتی روبه‌رو می‌شوند که اگر آگاهی لازم را نداشته و باورهای مذهبی‌شان را به درستی درک نکرده باشند به انحراف کشیده می‌شوند. از آنجایی که نظام آموزش و پرورش کشور ایران متمرکز است و تعلیم و تربیت بر پایه کتاب درسی پیش می‌رود، لزوم پرداختن به تحلیل محتوای کتاب‌ها جهت تناسب با وضعیت روحی دانش‌آموز احساس می‌شود.

هیچ جامعه شناخته شده‌ای در طول تاریخ بدون دین نبوده است (دورکیم) (Dvrkhaym) (۱۳۸۳) در طول ادوار مختلف تاریخ و در جوامع متفاوت ادیان به اشکال مختلف وجود داشته‌اند. در طول تاریخ، ایران همیشه جامعه‌ای دینی و دین در آن همه گیر بوده است، به گونه‌ای که اغلب دین فرانهادی بوده که سایر اجزای جامعه را تحت الشعاع خود قرار می‌داده است (کاظمی و فرجی، ۱۳۸۱). شاید به جرأت بتوان گفت که مطالعه جامعه‌شناختی در هر زمینه‌ای در ایران بدون لحاظ کردن دین ناممکن است. پژوهش‌های انجام شده در ایران نیز مؤید این مطلب است. زیرا اغلب آنها، دین را به عنوان عاملی با تأثیرات مستقیم یا غیرمستقیم در نظر گرفته‌اند. در واقع T دغدغه دینداری در جامعه ایرانی، دغدغه‌ای جدی است (فرجی و حمیدی، ۱۳۸۷).

در عصر کنونی، تجربیات زیسته انسان‌ها، تفاوت بنیادینی با عصرهای گذشته یافته و نسل حاضر (جوانان)، جهان را از زاویه‌ای متفاوت از نسل‌های گذشته می‌نگرد. طولانی شدن دوره جوانی و نوجوانی، رواج شیوه‌های جدید رفتار اجتماعی برای پرکردن فضای زندگی، فردی شدن و برای جوانان، «سیاست زندگی» کم رنگ شدن شکاف‌های متداول اجتماعی، اهمیت یافتن سبک زندگی و نوسازی

دینی و قرآن، در پایین‌ترین سطح تمایل عاطفی دانش‌آموزان، قرار دارند. منطقی (۱۳۸۱) در بررسی تحولی که در زمینه شناسایی راه کارهای درونی سازی کردن ارزش‌های دینی در سطح دانش‌آموزان دبستانی، راهنمایی و دبیرستانی، داشته است، گزارش می‌دهد که میزان علائق دینی دانش‌آموزان از راهنمایی درمقایسه با دبستان و از دبیرستان درمقایسه با راهنمایی - هم در دختران و هم در پسران - کاهش یافته است.

نجفی و کاظم‌پور (۱۳۸۰) در گزارش پژوهشی خود خاطر نشان کرده‌اند که ۶۶ درصد از گروه نمونه، در پاسخ به این سؤال که آیا مطالب کتاب‌های دینی و قرآن با نیازهای سنی شما سازگاری دارد یا خیر؟ و قریب به نیمی از این دانش‌آموزان، در پاسخ به این سؤال که آیا میان مباحث درسی و محیط اجتماعی شما سازگاری و هماهنگی وجود دارد یا خیر؟ پاسخ منفی داده‌اند. اکرمی (۱۳۸۲) نیز در پژوهشی یادآور شده است که دانش‌آموزان معتقدند که کتاب‌های دینی به نیازهای آنان توجهی ندارند. بی توجهی کتاب‌های درسی به تحولات و اقتضانات روحی و روانی جوانان (آل صاحب فصول، ۱۳۷۱؛ امینی مصلح‌آبادی، ۱۳۷۳)، مسکوت ماندن کتاب‌های دینی در مورد مسأله شادی و نشاط (اسرار، ۱۳۸۰) و طراحی نامناسب مباحث دینی برای دانش‌آموزان (علی عسگری، ۱۳۷۰)، از دیگر مواردی است که در پژوهش‌های پیشین، مورد بررسی قرار گرفته است.

قلتاش و همکاران، (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «میزان توجه به رویکرد تربیت شهروند پیشرفت‌گرا در کتب درسی علوم اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی ایران» گزارش می‌کنند که در پایه اول، دوم و سوم راهنمایی توجه کافی و شایسته به مؤلفه‌های تربیت شهروند پیشرفت‌گرا در کتب درسی مذکور نشده است. در پژوهش محمودی (۱۳۹۰) در تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از منظر نوع رویکرد آموزش شهروندی گزارش می‌دهد که در پایه اول، ۵۳ درصد و کتاب دوم با ۱/۸ درصد و کتاب سوم ۸/۷ درصد تصاویر دارای نمادهای زنانه بوده و نداشتن فنون تأکید برای فهم پیام تصاویر کتاب یکی از نقدهای کتاب است.

فعالیت دینی، فرهنگی و اجتماعی، (۸) تقویت روحیه تولی تبری و گذشت و ایثار در روابط اجتماعی، (۹) پرورش سعه صدر و تحمل آرای دیگران در برخورد اندیشه‌ها، (۱۰) پرورش روحیه احترام به شخصیت افراد و حقوق مادی و معنوی آنها (۱۱) پرورش روحیه مقاومت در برابر تبلیغات سوء (عزیززاده، ۱۳۷۷) که در بیان مقوله‌های تحلیل محتوای تحقیق حاضر مورد استفاده روشی و معرفی قرار گرفته‌اند. انتشار فرهنگ اسلامی و ایجاد ارزش‌ها و باورهای دینی در ضمیر دانش‌آموزان از جمله مهمترین وظایف نظام تعلیم و تربیت ایران است. برای انجام این امر خطیر، نظام آموزشی کشور بیش از هر چیز نیازمند توجه دقیق و علمی به محتوای کتاب‌های درسی، به ویژه کتاب‌های درسی دین و زندگی است. زیرا باورها و عقاید دینی و ارزش‌های اخلاقی و رفتاری از جمله اموری هستند که معلول ساختار و محتوای نظام آموزش‌اند. از ضرورت‌های مطالعه علمی دینداری در ایران و تلاش برای طراحی مدل سنجش دینداری بومی، به قرار زیر است. ۱ - نفوذ پایدار دین در سطوح مختلف جامعه ایران و تأثیر آن در شکل دهی به کنش‌های افراد. ۲ - زیربنا بودن دین برای سایر نهادها (سیاست، آموزش و پرورش و...) و مبنای عمل بودن در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای آنها. ۳ - نقش مؤثر دین در شکل‌گیری تحولات اجتماعی در ایران در دهه‌های اخیر (جنبش مشروطه، نهضت ۱۵ خرداد، انقلاب اسلامی و ...) (شجاعی زند و دیگران، ۱۳۸۵). پژوهش‌های زیادی پیرامون باورهای دینی و مذهبی در داخل و خارج از کشور انجام شده است که به چند مورد از آنها که تا حدودی مرتبط با مقاله حاضرند، اشاره می‌شود. تنهایی و خرمی (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه شناختی باورهای دینی و سبک زندگی بر اساس نظریه روش گافمن» رابطه باورهای دینی با سبک زندگی افراد را در جلوه پشت صحنه زندگی آنان مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاکی از آن است که میان باورهای دینی و سبک زندگی افراد چه در جلو صحنه و چه در پشت صحنه ارتباط معناداری برقرار است. عصاره (۱۳۸۲) در گزارش پژوهش خویش یادآور می‌شود، در مقطع ابتدایی، درس دینی کمترین میزان علاقمندی را به خود اختصاص داده است و در مقطع راهنمایی، هر دو درس

است در حالی که شکست در رسیدن به شایستگی در این زمینه‌ها می‌تواند منجر به ایجاد انواع مشکلات شخصی، اجتماعی، و تحصیلی شود (آیزنبرگ، 2006، Eisenberg)؛ گورا و برادشاو (Guerra, 2008 & Bradshaw). همه مطالعات و پژوهش‌های انجام شده مذکور به منظور شناخت بیشتر نسبت به موضوع مورد مطالعه در تحقیق حاضر، آورده شدند.

در کشور ایران، بیشتر فعالیتهای آموزشی در چارچوب کتاب صورت می‌گیرد. با توجه به این که بیشترین فعالیت‌ها و تجربه‌های آموزشی معلم، حول محور کتاب درسی سازماندهی می‌شود، در واقع باعث شده است تا صاحب نظران و پژوهشگران، بررسی محتوای آموزشی را با توجه به نیاز فراگیران مورد تحلیل قرار دهند. محتوای کتب درسی در هر نظام آموزشی تعیین کننده و انتقال دهنده ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، فرهنگی و اعتقادی هستند. به همین دلیل نیز محتوای کتاب‌های درسی در هر یک از دوره‌های تحول نیاز به تحلیل و بررسی علمی دارند تا بر اساس اهداف آموزش و پرورش و نیز متناسب با شیوه‌های نوین تدریس به منظور ارتقای رشد همه جانبه دانش‌آموزان تدوین و تألیف گردند. پس ضرورت دارد که محتوای آموزشی مورد تحلیل قرار گیرد تا نقاط قوت و ضعف آن آشکار گردد. بنابراین با توجه به اهمیت محتوای کتاب دینی و تأثیر آن بر ارزش‌ها و باورهای مذهبی دانش‌آموزان و همچنین شرایط حاضر آموزش و پرورش که به صورت متمرکز در کل کشور و بر پایه کتاب درسی اجرا می‌شود و بر اساس مطالعاتی که در زمینه دو مؤلفه اجتماعی و عاطفی انجام شده است - که پیشتر ذکر شد و اهمیت توجه به این مؤلفه‌ها را آشکار می‌کند - نیاز به تحلیل محتوا ضرورت می‌یابد تا نقاط ضعف و قوت این کتب در میزان پاسخگویی به نیازهای عاطفی و اجتماعی آشکار شود و نتایج آن در اختیار صاحب نظران و تدوین کنندگان کتب درسی جهت ارتقای برنامه قرار گیرد.

روش پژوهش

جامعه آماری این پژوهش شامل کتب دین و زندگی اول چاپ (۱۳۸۹)، دوم چاپ (۱۳۸۹) و سوم چاپ (۱۳۹۱) متوسطه است که با توجه به حجم جامعه تمام کتب دین و

پورکریمی (۱۳۸۱) نیازهای آزادی، داشتن حق انتخاب و مدیریت مدرسه‌ای مناسب، خسروتاش (۱۳۸۲) نیازهای استقلال و هویت‌یابی (به نقل از حجازی و اعزازی، ۱۳۸۳) را مورد مطالعه قرار داده، به بررسی مهمترین نیازهای دانش‌آموزان دختر پرداخته‌اند. این در حالی است که تعدد حوزه تحقیقات خارجی در عرصه نیاز به طور کل بیش از متناظر در ایران است. صدق‌پور، اسدی و میر (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «رابطه نیازهای بنیادین و حمایت اجتماعی در سازگاری آموزشی، اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان» دریافتند که حمایت اجتماعی و نیازهای بنیادی بر سازگاری عاطفی، سازگاری آموزشی و سازگاری اجتماعی اثر دارد.

در پژوهش‌های خارجی، ضرورت توجه به نیازهای اجتماعی، در جریان مباحث دینی، مورد بررسی بوده است. کیم (Kim, 2004) به این نتیجه دست یافت که عمل به باورهای دینی با هیجانان و عواطف مثبت مانند خوش خلقی، شادکامی، مهربانی، توجه و آرامش رابطه مثبت دارد. مندز (Mendez, 2002) نیاز به رفع باورهای قالبی جنسیتی؛ یافته‌های تحقیق رضانی نژاد، محبی، همتی نژاد، نیازی و شفیع، (۱۳۸۷) با عنوان «مقایسه اولویت نیازهای جسمانی، مهارتی، شناختی و عاطفی دانش‌آموزان مدارس کشور در درس تربیت بدنی و ورزش» نشان داده است که نیازهای اجتماعی و عاطفی در در اولویت بالاتری نسبت به سایر نیازها بودند و بین میانگین رتبه نیازهای آموزشی در هر دوره تحصیلی تفاوت معناداری وجود دارد. (درلک Durlak & el, 2011) و یزبرگ (Weissberg & el, 2011) در پژوهش خود برنامه مبتنی بر یادگیری اجتماعی و عاطفی (اس ای ال، SEL)، در بهبود مهارت‌های عاطفی، اجتماعی، نگرشی، رفتاری و آموزشی دانش‌آموزان مؤثر است، که نشان دهنده اهمیت پرداختن به مسائل اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان است. به عقیده زینس و الیاس (Zins & Elias) تلاش برای ارتقای یادگیری اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان نشان‌دهنده یک رویکرد امیدوار کننده به افزایش موفقیت کودکان در مدرسه و زندگی است (زینس و الیاس، ۲۰۰۶). تحقیقات نشان می‌دهد که تسلط مؤثر بر صلاحیت‌های اجتماعی و عاطفی با رفاه و عملکرد بهتر مدرسه مرتبط

یأس (منطقی، ۱۳۸۸)، دعوت به دین، تبیین نیاز غریزی (نیازهای بنیادی و نظری)، تبیین خود شکوفایی و کمال، تبیین مرگ، معاد و توشه آخرت، زندگی متعالی، تبیین فساد اخلاقی، تبیین مکارم اخلاقی، تبیین عبادت و بندگی، ایمان و اعتقاد و تقرب به ذات الهی، نیاز به هادی، نیاز به تعقل، راه رسیدن به سعادت، تبیین نیاز به دین و پیام الهی، تبیین خداجویی و شناخت خالق، پرورش روحیه توکل (برگرفته شده از کتاب معلم (راهنمای تدریس) دین و زندگی سال اول متوسطه، دفتر برنامه ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، تألیف اعتصامی و جوارشکیان، ۱۳۸۹). البته لازم به ذکر است که فهرست تحلیل محتوا با توجه به دیدگاه استادان هنگام سنجش روایی با تغییراتی جزئی تدوین شد.

مرحله بعدی تعیین واحدهای تحلیل است. واحدهای موضوعی در تحقیق حاضر، کتب دین و زندگی کلاس اول، دوم و سوم دبیرستان هستند و واحدهای متنی که برای تحلیل محتوا انتخاب شدند، درس‌هایی بودند که در کتاب مطرح شده‌اند. مؤلفه‌های فرعی به عنوان مقوله‌های تحلیل در نظر گرفته شدند. سپس پارگراف به پارگراف هر درس به همراه سؤالات آخر هر درس بدون در نظر گرفتن آیه‌ها، پیام‌های قرآنی و قسمت پیشنهادات، با توجه به فهرست واری و مقوله‌های طبقه بندی شده مورد شمارش قرار گرفتند. داده‌های به دست آمده از تحلیل محتوای کتب ذکر شده، با استفاده از آمارهای توصیفی (فراوانی، درصد)، تجزیه و تحلیل شد. لازم به یادآوری است که پیام‌های قرآنی، آیات قرآن، بیشتر بدانیم، پیشنهادات، گام‌ها و پاورقی‌ها شامل تحلیل نشدند و تنها متن اصلی کتاب و سؤالات آخر هر درس مورد تحلیل قرار گرفت. البته در شمارش مقوله‌ها در متن و سؤالات، مواردی که حتی تشابهی اندک با شاخص‌های مورد نظر را داشتند، شمارش شدند. جهت سنجش پایایی چک لیست تحلیل محتوای کتب با استفاده از فرمول آلفای کرونباخ $0/76$ محاسبه شد. همچنین در تعیین روایی چک لیست تحلیل محتوای محقق ساخته، ابتدا لیست پرسش‌های مقدماتی تهیه و تدوین گردید. سپس فرم تدوین شده در اختیار تعدادی از استادان و صاحب نظران دانشگاه اصفهان قرار گرفت، پس از

زندگی اول، دوم و سوم متوسطه در تحلیل محتوا مورد تحلیل قرار گرفت. پژوهش حاضر از نوع توصیفی و به روش تحلیل محتوا است. تحقیق توصیفی، مجموعه روش‌هایی را شامل می‌شود که هدف آنها، توصیف شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است. اجرای تحقیق توصیفی می‌تواند تنها برای شناخت بیشتر شرایط موجود با یاری دادن به فرایند تصمیم‌گیری باشد (سرمد، بازرگان، حجازی، ۱۳۷۶). در حوزه علوم تربیتی تحلیل محتوا به عنوان پژوهش منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب‌ها و متون برنامه درسی یا مقایسه پیام‌ها و ساختار محتوا با اهداف برنامه درسی تعریف شده است (پارمحمدیان، ۱۳۷۷). مراحل تحلیل محتوا به عنوان یک روش تحقیق از نظر نوربان (۱۳۸۸) عبارت است از: ۱ - انتخاب جامعه آماری، ۲ - معیار توصیف، ۳ - انتخاب یک طبقه بندی براساس معیار توصیف، ۴ - تعیین واحد ثبت، تشخیص عناصر هر طبقه، ۶ - پردازش اطلاعات و نتیجه‌گیری. مراحل بررسی و تحلیل محتوای کتاب درسی ذکر شده به ترتیب زیر به اجرا درآمد. مرحله اول ساخت چک لیست است. فرم تحلیل محتوا با توجه به نظریه‌های مربوط به نیازهای اجتماعی و عاطفی و اهداف اجتماعی آموزش و پرورش ساخته شد که دارای دو مؤلفه اصلی نیازهای اجتماعی و عاطفی و ۳۵ مؤلفه فرعی است. ۳۵ مؤلفه فرعی چک لیست پژوهش حاضر با توجه به منابع اطلاعاتی به شرح زیر طراحی شد.

نیاز به تعلق، تبیین عدالت و تبیین استقلال (وایت، ۱۹۶۹)، تبیین هستی‌شناسی و تبیین آزادی (رحیمی نیک، ۱۳۷۴)، پرداختن به امور خانواده، احترام به حقوق دیگران، بیان روابط اجتماعی و آداب معاشرت، پرورش روحیه امر به معروف و نهی از منکر، پرورش روحیه مسؤولیت‌پذیری، پرورش روحیه به احترام به قانون، پرورش روحیه تحقق بخشیدن به قسط اسلامی، پرورش روحیه صبر و بردباری و پرورش روحیه تعاون (طبق مصوبه ششصد و بیست و ششمین جلسه شورای عالی به نقل از عزیزاده، ۱۳۷۷)، منزلت و ارزش و عزت (عزت نفس)، بیان چگونگی رابطه با جنس مخالف، تبیین راه دستیابی به آرامش، بیان روابط اجتماعی و آداب معاشرت، استدلال ممانعت از بزهکاری جوانان، تبیین فلسفه خلقت و توجه به ناامیدی و

															تبیین استقلال	
				۱					۱		۲				نیاز به هستی‌شناسی	
				۳		۱	۳					۴	۶	۶	تبیین آزادی و انتخاب	
	۱			۱			۱	۱۲	۱۴	۱	۱	۳	۱		ایمان و اعتقاد و تقرب به ذات تعالی	
۱	۱			۱				۱					۲	۱	منزلت و ارزش و عزت	
	۱			۲				۱							تبیین نیاز به هادی یا رسالت رسول	
	۴	۳		۷	۳	۴	۲	۶	۳	۴	۶	۲	۵	۴	۱	نیاز به تفکر و تعقل
																بیان چگونگی رابطه با جنس مخالف
		۱		۱			۱	۱	۱							تبیین راه‌های دستیابی به آرامش
	۲			۴	۱		۳	۱	۱			۱	۳	۱		راه رسیدن به سعادت و رستگاری
	۱			۳				۱	۲	۱	۱				۱	تبیین نیاز به دین و پیام الهی
۱																پرداختن به مسأله ازدواج و تشکیل خانواده
	۱															بیان روابط اجتماعی و آداب معاشرت
۴																تبیین احترام به حقوق دیگران
	۱								۳							استدلال ممانعت از بزهکاری جوانان
				۱			۱	۱	۱		۲	۲				تبیین فلسفه خلقت و معنای زندگی

																توجه به مسأله نامیدی و یأس
			۱	۴	۱			۱	۴	۲	۱۵	۱۲	۲			تبیین خداجویی و شناخت خالق
																پرورش روحیه امر به معروف و نهی از منکر
									۱					۲	۱	پرورش روحیه مسئولیت‌پذیری
										۱					۱	پرورش روحیه احترام به قانون
																پرورش روحیه تحقق بخشیدن به قسط اسلامی و پاسداری از دین
															۱	پرورش روحیه توکل
										۱						پرورش روحیه صبر و بردباری
					۱				۱						۱	پرورش روحیه تعاون و همکاری

با توجه به نتایج جدول شماره ۳، پرداختن به خانواده و ازدواج با فراوانی ۷۶ بیشترین و تبیین استقلال، نیاز به هستی‌شناسی، بیان چگونگی رابطه با جنس مخالف و پرورش روحیه توکل با فراوانی ۱ کمترین فراوانی را در توجه به نیازهای اجتماعی و عاطفی، به خود اختصاص دادند. مؤلفه توجه به مسأله نامیدی و یأس اصلاً در کتاب دین و زندگی سوم متوسطه لحاظ نشده بود و فراوانی آنها صفر گزارش شد.

با توجه به نتایج جدول شماره ۲، مرگ و معاد و توشه آخرت با فراوانی ۹۲ بیشترین و تبیین احترام به حقوق دیگران و تبیین نیاز به دین و پیام الهی با فراوانی ۱ کمترین فراوانی را در توجه به نیازهای اجتماعی و عاطفی، به خود اختصاص دادند. مؤلفه‌های بیان چگونگی رابطه با جنس مخالف و پرورش روحیه صبر و بردباری اصلاً در کتاب دین و زندگی دوم متوسطه لحاظ نشده بود و فراوانی آنها صفر گزارش شد.

جدول ۲ - اطلاعات به دست آمده از تحلیل محتوای کتاب دین و زندگی دوم متوسطه (بررسی نیازهای اجتماعی و عاطفی)

مقوله‌ها واحد	درس ۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
نیاز به تعلق و دوستی		۱									۲					
دعوت به دین		۱												۶		
تبیین نیازهای غریزی						۱						۱				
تبیین خود شکوفایی و کمال یا نیاز برتر		۲	۱			۲					۳	۱	۱			۱
زندگی متعالی													۱			۱
تبیین مرگ، معاد و توشه آخرت			۳	۲	۱۶	۳۳	۱۵	۸	۱۴	۲						
تبیین فساد اخلاقی			۱					۱	۱		۱			۱		
تبیین مکارم اخلاقی			۲					۱			۲	۱	۲	۲		
تبیین عبادت و بندگی								۱			۱	۱			۱	
تبیین عدالت								۲	۲		۱				۲	
تبیین استقلال														۱		
نیاز به هستی شناسی																۳
تبیین آزادی و انتخاب												۱	۱			۱

			۱	۱		۱				۲		۱	۱		ایمان و اعتقاد و تقرب به ذات تعالی	
۲			۲	۱	۱				۱				۳		منزلت ، ارزش و عزت	
					۱		۱	۱							تبیین نیاز به هادی یا رسالت رسول	
		۱		۱		۱				۳		۱	۵	۱	نیاز به تفکر و تعقل	
															بیان چگونگی رابطه با جنس مخالف	
			۱			۲									تبیین راه‌های دستیابی به آرامش	
۲				۱	۱		۲						۳		راه رسیدن به سعادت و رستگاری	
						۱									تبیین نیاز به دین و پیام الهی	
۳	۲		۵	۲	۲		۱۳		۱	۱	۱				پرداختن به مسأله ازدواج و تشکیل خانواده	
			۱	۱											بیان روابط اجتماعی و آداب معاشرت	
					۱										تبیین احترام به حقوق دیگران	
		۱			۱										استدلال ممانعت از بزهکاری جوانان	
	۱							۱			۱		۱	۳	۷	تبیین فلسفه خلقت و معنای زندگی

						۱	۱									توجه به مسأله ناامیدی و یأس	
														۳	۴	۳	تبیین خداجویی و شناخت خالق
						۱											پرورش روحیه امر به معروف و نهی از منکر
						۱	۱							۱		۱	پرورش روحیه مسئولیت پذیری
								۲			۱		۱		۲	۳	پرورش روحیه احترام به قانون
																	پرورش روحیه تحقق بخشیدن به قسط اسلامی و پاسداری از دین
																	پرورش روحیه توکل
																	پرورش روحیه صبر و بردباری
																	پرورش روحیه تعاون و همکاری

جدول ۳ - اطلاعات به دست آمده از تحلیل محتوای کتاب دین و زندگی سوم متوسطه (بررسی نیازهای اجتماعی و عاطفی)

مقوله‌ها واحد	در س ۱	در س ۲	در س ۳	در س ۴	در س ۵	در س ۶	در س ۷	در س ۸	در س ۹	در س ۱۰	در س ۱۱	در س ۱۲	در س ۱۳	در س ۱۴	در س ۱۵	در س ۱۶
نیاز به تعلق و دوستی		۱													۱	
دعوت به دین	۱		۲	۱		۲	۳			۱		۱				
تبیین نیازهای غریزی	۱														۱	
تبیین خود شکوفایی و کمال یا نیاز برتر						۱					۱		۱			
زندگی متعالی										۱	۱					

		۲				۱	۱			۲			۲	۱	۲	تبیین مرگ، معاد و توشه آخرت
۱	۱	۳	۵			۲	۱		۱	۱				۲	۱	تبیین فساد اخلاقی
۱	۱	۲	۴		۱	۱		۱		۱				۱		تبیین مکارم اخلاقی
										۱				۱		تبیین عبادت و بندگی
		۱		۱	۵	۷	۲	۱	۱	۳		۳	۱	۶		تبیین عدالت
										۱						تبیین استقلال
															۱	نیاز به هستی‌شناسی
						۱								۳	۱	تبیین آزادی و انتخاب
	۱	۱				۹		۲		۶	۲	۱	۱	۳	۲	ایمان و اعتقاد و تقرب به ذات تعالی
۱		۲						۱	۱	۱	۱			۱		منزلت و ارزش اجتماعی
			۱		۱	۱	۴		۱	۲	۳	۲	۱	۱	۱	تبیین نیاز به هادی یا رسالت رسول
۳	۱	۲	۲		۲		۲	۳						۴	۸	نیاز به تفکر و تعقل
	۱															بیان چگونگی رابطه با جنس مخالف
۳		۲												۱	۱	تبیین راه‌های دستیابی به آرامش
				۱	۲		۱	۱	۱	۱				۱	۲	راه رسیدن به سعادت و رستگاری
						۱		۱		۲		۱	۳	۳	۳	تبیین نیاز به دین و پیام الهی
۲۵	۲۷	۲۳												۱		پرداختن به مسأله ازدواج و تشکیل خانواده
۵	۳									۱			۱	۱		بیان روابط اجتماعی و آداب معاشرت

۲				۱						۱					تبیین احترام به حقوق دیگران
										۱					استدلال ممانعت از بزهکاری جوانان
		۱											۱	۶	تبیین فلسفه خلقت و معنای زندگی
															توجه به مسأله ناامیدی و یأس
														۲	تبیین خداجویی و شناخت خالق
					۱			۱	۱						پرورش روحیه امر به معروف و نهی از منکر
	۳	۳	۴	۱	۷	۳	۲		۳	۱		۱	۱		پرورش روحیه مسؤلیت پذیری
					۷	۳			۱		۱		۲	۴	پرورش روحیه احترام به قانون
					۱								۱	۱	پرورش روحیه تحقق بخشیدن به قسط اسلامی و پاسداری از دین
					۱										پرورش روحیه توکل
	۱		۱												پرورش روحیه صبر و بردباری
	۱		۱		۱		۲	۱	۲	۱	۴	۲	۲		پرورش روحیه تعاون و همکاری

کتاب اول متوسطه با ۳۳۹ فراوانی کمترین فراوانی را در توجه به نیازهای اجتماعی و عاطفی، به خود اختصاص دادند.

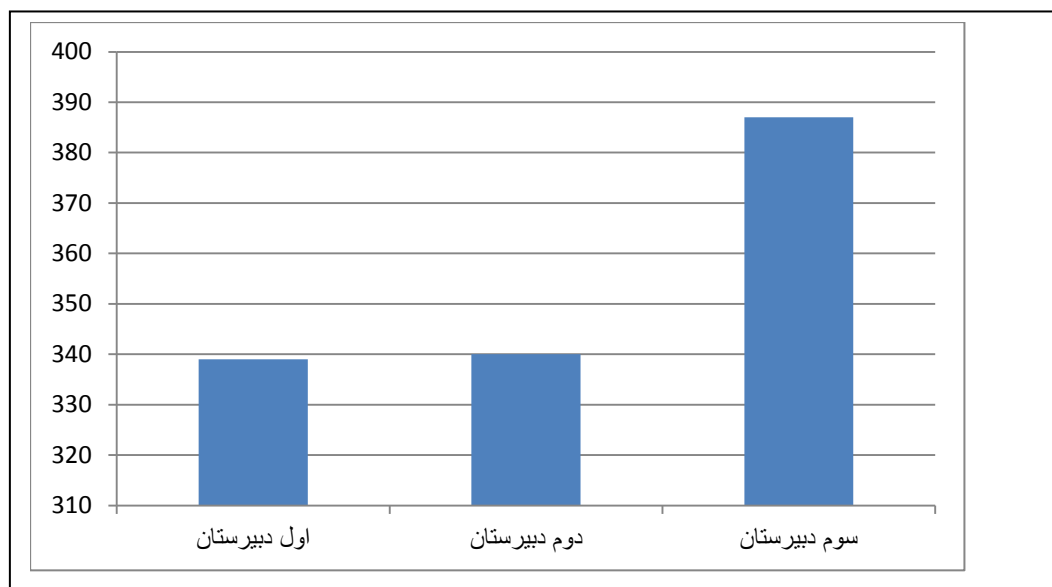
با توجه به نتایج بدست آمده از جدول شماره ۴، کتاب دین و زندگی سوم متوسطه با ۳۸۷ فراوانی بیشترین و

جدول ۴ - اطلاعات به دست آمده از تحلیل محتوای کتب دین و زندگی اول، دوم و سوم متوسطه (بررسی نیازهای اجتماعی و عاطفی)

درصد فراوانی (دینی سوم دبیرستان)	جمع فراوانی (دینی سوم دبیرستان)	درصد فراوانی (دینی دوم دبیرستان)	جمع فراوانی (دینی دوم دبیرستان)	درصد فراوانی (دینی اول دبیرستان)	جمع فراوانی (دینی اول دبیرستان)	
۰/۵	۲	۰/۸۸۲	۳	۱۲/۶۸	۴۳	نیاز به تعلق و دوستی
۳	۱۲	۱/۵۹	۷	۰/۸۸۴	۳	دعوت به دین
۰/۷۷۵	۳	۰/۴۵۴	۲	۰/۲۹۴	۱	تبیین نیازهای غریزی
۲/۰۶۷	۸	۲/۷۲	۱۲	۵/۳۰۹	۱۸	تبیین خود شکوفایی و کمال یا نیاز برتر
۰/۷۷۳	۳	۰/۸۸۲	۳	-	-	زندگی متعالی
۲/۸۴۲	۱۱	۲۰/۹۱	۹۲	۲/۶۵	۹	تبیین مرگ، معاد و توشه آخرت
۴/۶۵	۱۸	۱/۱۳۶	۵	۰/۲۹۴	۱	تبیین فساد اخلاقی
۳/۳۵۹	۱۳	۲/۲۷۲	۱۰	۲/۶۵	۹	تبیین مکارم اخلاقی
۰/۵	۲	۱/۱۳۶	۵	۵	۱۷	تبیین عبادت و بندگی
۸	۳۱	۱/۸	۸	۱/۱۷	۴	تبیین عدالت
۰/۲۵۸	۱	۰/۴۵۴	۲	-	-	تبیین استقلال
۰/۲۵۸	۱	۰/۸۸۲	۳	۱/۱۷	۴	نیاز به هستی شناسی
۱/۲۹	۵	۱/۳۶۴	۶	۶/۷۸	۲۳	تبیین آزادی و انتخاب
۷/۲۳۵	۲۸	۱/۵۹	۷	۱۰/۳۲	۳۵	ایمان و اعتقاد و تقرب به ذات تعالی
۲/۰۶۷	۸	۲/۲۷۲	۱۰	۲/۳۵	۸	منزلت، ارزش و عزت
۷/۲۳۵	۲۸	۲/۹۵	۱۳	۱/۱۷	۴	تبیین نیاز به هادی یا رسالت رسول
۱/۸۰۸	۷	۳/۴۰۹	۱۵	۱۸/۸۷	۶۴	نیاز به تفکر و تعقل
۰/۲۵۸	۱	-	-	-	-	بیان چگونگی رابطه با جنس مخالف
۱/۸۰۸	۷	۰/۸۸۲	۳	۱/۴۷	۵	تبیین راه‌های دستیابی به آرامش

۲/۵۸۳	۱۰	۲/۰۴۵	۹	۵	۱۷	راه رسیدن به سعادت و رستگاری
۲/۸۴۲	۱۱	۰/۲۲۷	۱	۲/۹۴	۱۰	تبیین نیاز به دین و پیام الهی
۱۹/۶۳	۷۶	۶/۸	۳۰	۰/۲۹۴	۱	پرداختن به خانواده و ازدواج
۲/۸۴۲	۱۱	۰/۴۵۴	۲	۰/۲۹۴	۱	بیان روابط اجتماعی و آداب معاشرت
۱/۰۳۳	۴	۰/۲۲۷	۱	۱/۱۷	۴	تبیین احترام به حقوق دیگران
۰/۲۵۸	۱	۰/۴۵۴	۲	۱/۱۷	۴	استدلال ممانعت از بزهکاری جوانان
۲/۰۶۷	۸	۳/۱۸	۱۴	۲/۳۵	۸	تبیین فلسفه خلقت و معنای زندگی
-	-	۰/۸۸۲	۳	-	-	توجه به مسأله ناامیدی و یأس
۰/۵	۲	۲/۲۷۲	۱۰	۸/۸۴	۳۰	تبیین خداجویی و شناخت خالق
۰/۷۷۳	۳	۵/۶۸	۲۵	-	-	پرورش روحیه امر به معروف و نهی از منکر
۷/۴۹	۲۹		۱۱	۱/۷۶۹	۶	پرورش روحیه مسئولیت پذیری
۴/۶۵۱	۱۸	۲/۲۷۲	۱۰	۰/۵۸۹	۲	پرورش روحیه احترام به قانون
۱/۲۹	۵	۰/۸۸۲	۳	۰/۵۸۹	۲	پرورش روحیه تحقق بخشیدن به قسط اسلامی و پاسداری از دین
۰/۲۵۸	۱	۱/۸	۸	۰/۲۹۴	۱	پرورش روحیه توکل
۰/۵	۲	-	-	۰/۵۸۹	۲	پرورش روحیه صبر و بردباری
۴/۳۹۲	۱۷	۱/۱۳۶	۵	۰/۸۸۴	۳	پرورش روحیه تعاون و همکاری
۱۰۰	۳۸۷	۱۰۰	۳۴۰	۱۰۰	۳۳۹	جمع کل

نمودار ۱- جمع فراوانی مؤلفه‌های سنجش نیازهای اجتماعی و عاطفی در پایه‌های

بحث و نتیجه‌گیری

درسی بینش اسلامی سال اول تا سوم دبیرستان و کتاب‌های ۱ و ۲ پیش‌دانشگاهی حاکی از آن است که در اکثر درس‌ها در ارتباط با مسائل مدنیت، جهانی شدن و عصر جدید مطلبی بیان نشده و تنها در درس ۱۰ به شکلی ضعیف به این موضوع پرداخته شده است. نظرسنجی نجفی و کاظم پور (۱۳۸۰) در همین ارتباط در سطح دانش‌آموزان دبیرستان‌های استان کرمانشاه نشان داد قریب به نیمی از دانش‌آموزان، در پاسخ به این سؤال که آیا میان مباحث درسی و محیط اجتماعی شما سازگاری و هماهنگی وجود دارد یا خیر؟ پاسخ منفی دادند.

نتایج این پژوهش با نتایج مقاله منطقی (۱۳۸۸) نیز همخوانی دارد. منطقی در تحلیل محتوای کتاب‌های دینی سوم راهنمایی و دبیرستان از منظر پاسخ به نیازهای عاطفی روانی و اجتماعی دانش‌آموزان گزارش می‌کند که کتب مذکور به مؤلفه‌های پیش‌گفته توجه کمی داشتند. بنابراین با توجه به نتایج مقاله حاضر و پژوهش‌هایی که در این راستا صورت گرفته است، مؤلفان کتب درسی باید به ملموس بودن نیازهای اجتماعی توجه بیشتری داشته باشند تا کتب درسی به صورت راه‌گشای مسائل و مشکلات روز دانش‌آموزان درآید و انگیزه یادگیری را در آنان ایجاد کند.

سؤالات این پژوهش بر پاسخ کتاب‌های دینی به نیازهای زندگی اجتماعی و عاطفی روانی دانش‌آموزان ناظر بود. در ارتباط با سؤال نخست پژوهش، مبنی بر این که آیا کتاب‌های دینی به نیازهای زندگی اجتماعی دانش‌آموزان، پاسخ لازم را می‌دهند یا خیر، با توجه به نتایج به دست آمده، می‌توان گفت، آنچه در کتاب‌های درسی دینی بیشتر دیده می‌شود، رابطه‌ای یک سویه است. بدین معنا که مؤلفان کتاب‌های درسی، با رویکردی کلامی مفروضاتی را به دانش‌آموزان القا می‌کنند؛ حال آن که باید شرایط محیطی دانش‌آموزان و نیازهای اجتماعی آنها را مد نظر بگیرند و محتوای کتب، با توجه به اقتضات محیط اجتماعی و فضای جهانی شده و با عنایت به تعاملی دو طرفه، میان فرستنده و گیرنده، سازماندهی شود. برخی پژوهش‌ها، از عدم تطابق مضامین کتاب‌های دینی با نیازهای دانش‌آموزان حکایت دارند.

در راستای مقاله حاضر، پژوهش اکرمی (۱۳۸۲) گزارش می‌دهد که از نظر معلمان، کتاب‌های دینی نیاز اجتماعی شاگردان را تأمین نمی‌کند. فرجی ارمکی (۱۳۸۲) در تحلیل مفاهیم اساسی «جهان‌گستری و مدنیت در کتاب‌های درسی دینی» بیان می‌کند که نتایج تحلیل کتب

کتاب‌های دینی متناسب با روحیات جوانان، مطابق با نیازهای اجتماعی و عاطفی آنان که به سهم خود بتواند به موارد مزبور پاسخ لازم را ارائه دهد، اقدام نمایند. همچنین با تغییراتی در رویکرد کلامی و مفهومی کتب دینی، نیازهای اجتماعی و عاطفی را به شکل محسوس‌تری مورد توجه قرار دهند طوری که جوانان در زندگی خارج از مدرسه آن را به کار بگیرند.

در کل می‌توان گفت که میزان توجه و تأکید کتب دین و زندگی، بر توجه به نیازهای اجتماعی و عاطفی بر اساس نتایج حاصل از سؤالات ۱ و ۲ پژوهش، تقریباً در حد متوسط است. مقایسه میان کتاب‌های فوق نشان می‌دهد که تعداد و درصد مقوله‌های مربوطه در کتاب سوم بیشتر از کتاب اول و دوم و همچنین در کتاب دوم بیشتر از کتاب اول است. پراکندگی توجه به مقوله‌های مورد بررسی نیز در کتاب‌ها یکسان نیست و توجه به برخی مؤلفه‌ها در سطح پایینی قرار دارد. بنابراین مسئولان برنامه‌ریزی درسی باید با توجه به یافته‌های بدست آمده به برطرف کردن نقاط ضعف این برنامه درسی در توجه به نیازهای اجتماعی و عاطفی بپردازند و در تنظیم محتوای کتب یاد شده، همه مؤلفه‌ها را مدنظر قرار دهند.

منابع

اسرار، مصطفی (۱۳۸۰). *آسیب‌شناسی تربیت دینی از منظر مفاهیم اخلاقی*، گزارش تحقیق، ستاد اعتلای درس‌های دینی استان تهران.

اعتصامی، محمد مهدی؛ جوارشکیان، عباس (۱۳۸۹). دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، کتاب معلم دین و زندگی (۱)، سال اول دبیرستان، اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی. تهران.

اکرمی، سید کاظم (۱۳۸۲). تحقیقی چند وجهی در باب کتاب‌های دینی بینش اسلامی، متوسطه، مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، ج ۲، تهران: محراب قلم.

آل صاحب فصول، سید علی (۱۳۷۱). بررسی نقش تشویقی محتوای کتاب بینش اسلامی سال دوم دبیرستان به مطالعه آزاد از نظر دبیران این درس در شهر اصفهان،

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، مبنی بر این که آیا کتاب‌های دینی به نیازهای عاطفی دانش‌آموزان، پاسخ لازم را می‌دهند یا خیر؟ می‌توان گفت که مؤلفان کتاب‌های درسی، توجه اندکی به روحیات جوان و مسائل محیطی و جهانی داشتند و با رویکردی غیر مأنوس و بسیار دور از نیاز عاطفی دانش‌آموزان، کتاب‌های درسی دینی را تألیف کرده‌اند، حال آن که اگر اقتضات جوان و نیازهای عاطفی وی بیشتر درک می‌شد و طراحی کتاب‌های درسی، با توجه به مسائل روزمره و ضروری آنها و با هدف تعاملی دو طرفه، میان پیام دهنده و پیام گیرنده، صورت می‌گرفت، درک آن برای دانش‌آموزان بیشتر می‌شد. از سویی هم آنها را قادر می‌ساخت تا در مقابل مشکلات (عاطفی) تصمیمات به جا و صحیحی بگیرند و کاربرد کتب دینی در مسائل روزانه را به صورت ملموس درک و به کار برند. گفتن مسائل به صورت شعارگونه برای جوان قابل پذیرش نیست و درست همان چیزی است که در این سنین از آن دوری می‌جویند و تنها برای گذراندن واحد درسی خود را موظف به مطالعه می‌دانند و کمترین تجربه را می‌اندوزند.

آل صاحب فصول (۱۳۷۱) نیز در پژوهش خود، از بی توجهی کتاب‌های درسی به تحولات و اقتضات روحی و روانی جوانان، یاد می‌کند. نظرسنجی نجفی و کاظم پور (۱۳۸۰) در سطح دانش‌آموزان دبیرستان‌های استان کرمانشاه، نشان می‌دهد که ۶۶ درصد از گروه نمونه، در پاسخ به این سؤال که آیا مطالب کتاب‌های دینی و قرآن با نیازهای سنی شما سازگاری دارد یا خیر؟ پاسخ منفی داده‌اند.

امینی مصلح آبادی (۱۳۷۳) در پژوهشی که در مورد انطباق محتوای کتاب درس بینش اسلامی سال اول مقطع متوسطه با نیازها و رغبت‌های دانش‌آموزان همان پایه، انجام داده است، در بیان یافته‌های تحقیق یادآور می‌شود که از نظر جوانان محتوای کتاب در راستای نیازهای آنان نیست. بنابراین با توجه به افزایش میزان مشکلات و انحرافات اجتماعی در سطح جامعه و فقدان آموزش مهارت‌ها و آداب زندگی به صورت کاربردی در محتوای برنامه درسی در نظام آموزشی کشور، پیشنهاد می‌شود تا مؤلفان کتاب‌های درسی دینی با بازنگری مجدد کتاب‌های مزبور، برای تهیه

شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۵). بررسی وضعیت دین داری دانشجویان، فصلنامه مطالعات ملی، سال هفتم، شماره ۲

صدوق‌پور، بهرام صالح؛ اسدی، مسعود؛ میری، میرنادر (۱۳۸۹). مجله روان‌شناسی ۵۶، سال چهاردهم، شماره ۴ / زمستان.

عزیززاده، هادی (۱۳۷۷). دبیر شورای عالی آموزش و پرورش، مصوبه ششصد و بیست و ششمین جلسه شورای عالی.

عصاره، علیرضا (۱۳۸۲). کارکردهای فعلی آموزش و پرورش کشورمان در تربیت دینی، مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، ج ۲، تهران: محراب قلم.

علی‌عسگری، مجید (۱۳۷۰). بررسی تناسب مفاهیم کتاب فرهنگ و تعلیمات دینی پایه دوم ابتدایی با توانایی ذهنی دانش‌آموزان، تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم.

کاظمی، عباس؛ فرجی، مهدی (۱۳۸۱). بررسی رابطه استفاده از اینترنت و ماهواره با وضعیت دینداری دانش‌آموزان و دانشجویان، مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما، تهران.

کرچ و همکاران (۱۳۷۷). فرد در اجتماع، ترجمه محمود صناعی، تهران: انتشارات زوار.

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۰). پیامدهای مدرنیت، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر مرکز، چاپ دوم.

فرجی ارمکی، اکبر (۱۳۸۲). جهانی شدن، مردم سالاری و تربیت دینی (تحلیل مفاهیم اساسی جهان گستری و مدنیت در کتب درسی دینی)، مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، ج ۲، تهران: محراب قلم.

فرجی، مهدی؛ حمیدی، نفیسه (۱۳۸۷). آسیب‌شناسی تربیت دینی در بین جوانان (با تأکید بر جوانان)، تهران: گزارش پژوهشی، سازمان ملی جوانان.

قلتاش، عباس؛ فیاض‌بخش، حسین؛ فرخی‌نژاد، پریسا؛ محمدجانی، صدیقه (۱۳۹۱). میزان توجه به رویکرد تربیت شهروند پیشرفت‌گرا در کتب درسی علوم اجتماعی دوره

گزارش تحقیق، شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان اصفهان.

امینی مصلح‌آبادی، رضی‌الله (۱۳۷۳). بررسی و انطباق محتوای کتاب درسی بینش اسلامی سال اول مقطع متوسطه با نیازها و رغبت‌های دانش‌آموزان همان پایه، شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان مرکزی اراک.

تنهایی، حسین ابوالحسن؛ خرمی، شمس (۱۳۸۹). بررسی رابطه شناختی باورهای دینی و سبک زندگی بر اساس نظریه روش‌گافمن، مطالعه موردی در کرمانشاه، فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال سوم، شماره ششم، بهار ۱۳۸۹.

پورکریمی، جواد (۱۳۸۱). تعیین نیازهای آموزشی مدیران مدارس متوسطه در رفتار با دختران دانش‌آموز شهر تهران در سال تحصیلی ۸۲ - ۸۱، دفتر امور زنان وزارت آموزش و پرورش و مرکز امور مشارکت زنان نهاد ریاست جمهوری.

حجازی، الهه؛ اعزازی، شهلا (۱۳۸۳). ما و دختران، وزارت آموزش و پرورش. دفتر امور زنان، تهران: مرکز فرهنگی و انتشارات ایتا.

دورکیم، امیل (۱۳۸۳). صور ابتدایی حیات دینی، ترجمه نادر سالارزاده امیری، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

ذکائی، محمد سعید (۱۳۸۲). جوانان، شهروندی و ادغام اجتماعی، مطالعات جوانان، سال اول، شماره ۴ - ۳.

رحیمی نیک، اعظم (۱۳۷۴). تئوری‌های نیاز و انگیزش، تهران: انتشارات معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران.

رمضانی‌نژاد، رحیم؛ همتی‌نژاد، مهرعلی؛ نیازی، محمد؛ شفیعی، شهرام؛ محبی، حمید (۱۳۸۷). مقایسه اولویت نیازهای جسمانی، مهارتی، شناختی و عاطفی دانش‌آموزان مدارس کشور در درس تربیت بدنی و ورزش، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۹۷.

سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۷۶). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: آگاه.

New Directions for Child and Adolescent Development, 122, 1-17.

Kavfman P. (1979). Needs assessment: Concept and application, educational technology publication.

Kim, Y.M.& Others. (2004). Spirituality and affect: A function of changes in religious affiliation. Journal of family psychology. Vol 13. Issue 3, 17.

Mendez, Linda M. Raffaele et. al. (2002) "Addressing the Unique Needs of Girls in Schools: Roles for School Psychologists", NASP Communiqué, Vol. 31, #4.

Weissberg P, Joseph A, Allison B, Kriston B. (2011). "The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions", Child Development. Volume 82, Number 1, Pages 405-432

White, W. F. (1969) Organization Behavior, Illinois: Richard D. Irwin.

Zins, J. E., & Elias, M. J. (2006). Social and emotional learning. In G. G. Bear & K. M. Minke (Eds.), Children's needs III: Development, prevention, and intervention (pp.1-13). Bethesda, MD: National Association of School Psychologists

راهنمایی تحصیلی ایران، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال نهم، دوره دوم، شماره (پیاپی ۳۳)، تابستان ۱۳۹۱.

منطقی، مرتضی (۱۳۸۱). بررسی روش‌های درونی سازی کردن ارزش‌های دینی در نوجوانان و جوانان (گزارش تحقیق)، پژوهش‌کنده علوم انسانی جهاد دانشگاهی.

منطقی، مرتضی (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب‌های دینی سوم راهنمایی و دبیرستان از منظر پاسخ به نیازهای عاطفی روانی و اجتماعی دانش‌آموزان، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۲۹، سال هشتم، بهار ۱۳۸۸.

محمودی، محمدتقی (۱۳۹۰). «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از منظر نوع رویکرد آموزش شهروندی»، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال هشتم، دوره دوم، شماره ۱ و ۲ (پیاپی ۲۸ و ۲۹)، بهار و تابستان ۱۳۹۰.

نجفی، محسن؛ کاظم‌پور، زهرا (۱۳۸۰). علل گرایش و عدم گرایش دانش‌آموزان استان کرمانشاه نسبت به دروس دینی و قرآن، (گزارش تحقیق). ستاد اعتلای درس‌های دینی استان کرمانشاه.

نوریان، محمد (۱۳۸۸) راهنمای عملی تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، تهران: نشر شورا.
یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۷۷). اصول برنامه‌ریزی درسی، تهران: انتشارات یادآوری کتاب.

Durlak J, Roger P, Allison B, Kreston B.(2011) "The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions" Child development, January/ February 2011, Volume 82, Number 1, P ages 405-432

Eisenberg, N. (Ed.). Damon & R. M. Lerner (Series Eds.).(2006). Social, emotional, and personality development. Handbook of child psychology (6th ed). New York: Wiley .pages 217-238.

Guerra, N. G., & Bradshaw, C. P. (2008). Linking the prevention of problem behaviors and positive youth development: Core competencies for positive youth development and risk prevention.